

Spomini na Franceta Steleta

Damjan Prelovšek

Leta hitro minevajo in od generacije, ki je polno doživela profesorja Steleta, je še komaj kdo na tem svetu. Sam sodim med tiste, ki so ga še poznali, čeprav ne več kot akademskega učitelja. V resnici sem na univerzi doživel eno samo Steletovo predavanje. Posvečeno je bilo zgodovini našega spomeniškega varstva. Govoril je dokaj monotono, čeprav iz lastnih bogatih izkušenj. To je bil tudi njegov zadnji akademski nastop, ker je njegove ure v petkovem zgodnjem popoldanskem času prevzel profesor Luc Menaše. S tem je tudi zanimanje za Steleta med nami upadlo, saj je bil Menašev pregled zgodovine umetnosti obvezen za vse, ki smo hoteli uspešno končati študij. Kaj je bil vzrok te neljube zamenjave, mi še danes ni čisto jasno in ne bi bil presenečen, če je igrala pri tem vlogo tudi leva politika, ki je profesorja imela za starega klerikalca. Stelè univerzitetnega praga ni več prestopil, je pa aktivno deloval na akademiji, kjer je imel svoj kabinet. Pravzaprav mu nekaj prvih let po vojni ni bilo lahko in je živel v dokajšnji negotovosti. Če tik pred koncem vojne ne bi ubili Franceta Mesesnela, bi v novem režimu za vedno ostal globoko v njegovi senci, tako pa so mu predvsem kolegi iz vrst srbskih bizantologov pomagali k zasluženemu priznanju. Če se ga je torej domača akademska sfera nekako skušala otresti, je Stelè med tujimi kolegi užival veliko zaupanje kot znanstvenik in absolvent znane dunajske umetnostnozgodovinske šole. Povsod so ga poznali, pa naj je šlo za Avstrijo, Italijo, Madžarsko ali balkanski jug, in ga sprejemali z dolžnim spoštovanjem. To sem doživel tudi sam, ko sem ga leto pred smrtjo peljal v Passariano na veliko Tiepolovo razstavo. Z njenim avtorjem Aldom Rizzijem sta bila stara prijatelja, kar sem razbral iz njenega prisrčnega pogovora. Steletu so bila povsod odprta vrata.

O profesorju sem nekaj vedel še pred vpisom na umetnostno zgodovino. Rojen sem v hiši, ki jo je uredil arhitekt Plečnik, in sem se torej že zelo zgodaj srečal z nekaterimi njegovimi knjigami. Stelè je bil dober prijatelj mojega starega očeta in se je zato tudi pri nas doma o njem veliko govorilo. Ravnateljica Narodne galerije dr. Anica Cevc je za krog ljubiteljev umetnosti prirejala ekskurzije po Sloveniji, pa tudi po tujini, in strokovno vodstvo večkrat zaupala Steletu. Vsa potovanja po zahodni Evropi, ki pa se jih Stelè ni udeleževal, so potekala pod motom: spoznavajmo zahod, saj si bomo, ko nas bodo zasedli Rusi, lahko ogledovali le še vzhod. Tako sem še kot študent tudi s Steletovo razlago spoznaval naše kulturno bogastvo. Po vračanju s štajerskega konca smo se z avtobusom vsakič obvezno ustavili na Trojanah z izgovorom, da gremo na krofe, v resnici pa je bila to priložnost, da se je profesor odžejal s kozarcem vina, krofov pa ni kupil. Spominjam se potovanja po Makedoniji, kjer nam je na stopnicah rimskega gledališča v Stobiju pripovedoval o antični arhitekturi. Ob povratku je gospa Milena Kožuh od prisotnih zbrala denar za darilo Steletu. Po dolgem iskanju je našla primerno

košaro, v katero je položila steklenico. Med glasnim vzklikanjem „Naš ata“, ki je spremljalo vsako ekskurzijo s Steletom, se je ta zahvalil za steklenico in gospe Kožuhovi vrnil košaro.

Stelè je bil vsestranski znanstvenik, ki se je znašel v vseh dobah in slogih, kljub temu pa so ga posebej privlačile določene teme. Poleg gotskega stenskega slikarstva je bil gotovo to tudi Jože Plečnik, ki ga je Stelè imel za enega največjih slovenskih umetnikov. Ker sem se redno udeleževal njegovih ekskurzij in vodstev po razstavah, se ukvarjal s Plečnikom, poleg tega pa je poznal tudi moje stare starše, sem postal njegov izbranec. Leta 1969 so mu na Dunaju podelili Herderjevo nagrado, na katero je bila vezana enoletna štipendija za mladega umetnostnega zgodovinarja. Z njeno pomočjo sem poslušal predavanja znanih profesorjev, kot so bili Otto Demus, Renate Wagner-Rieger, Gerhard Schmidt, Otto Pächt in še nekateri, ki so mi v mnogočem širili obzorje. Bivanje na Dunaju sem izkoristil tudi za raziskovanje Plečnika. Profesor Stelè je z zanimanjem spremljal moj napredek in mi po vrnitvi zagotovil mesto na inštitutu, ki je bil tedaj še del zgodovinskega inštituta. Danes so v teh prostorih muzikologi, saj je pozneje prišlo do zamenjave. Moja delovna soba je bila pred profesorjevo. Ta je prihajal v službo med deseto in enajsto uro po zajtrku v kavarni, kjer je pregledal časopisje. Pisal je večinoma doma, v službi pa je opravil le nekatere pogovore ali prebiral literaturo. Njegova soproga Melita je službovala nadstropje višje v knjižnici pri zgodovinarjih, vendar se zdi, da sta živela bolj vsak zase. Ni se udeleževala niti vodstev ali ekskurzij svojega moža.

Danes si težko predstavljamo razmere, ki so vladale še dolgo po vojni. Ni bilo tuje literature oziroma je bil dostop do nje zelo otežen, na potovanja v tujino pa skoraj ni bilo mogoče pomisliti. Stelè je bil eden redkih, ki mu oblast pri tem ni delala prevelikih težav in se je lahko udeleževal kongresov v tujini in tako praktično edini ohranjal stik z razvojem stroke. Zato so skozi mojo delovno sobo k njemu na posvet dobesedno romali vsi starejši kolegi, ne glede na to, s katerim področjem umetnosti so se ukvarjali. Ker je slovenski umetnostni zgodovini manjkala srednjeevropski okvir, je bila stroka v tistem času izrazito usmerjena v ozke domače teme. Zadnja leta je Steleta pogosto obiskoval Lojze Gostiša s svojim predlogom o razkošni ediciji *Ars Sloveniae*. Kot politični funkcionar z dobrimi zvezami je zanj lahko zagotovil dovolj denarja in si hkrati privoščil najboljše fotografije iz renomiranega florentinskega podjetja Scala. Spominjam se, kako smo sedeli na kavču v veliki inštitutski sobi in prebirali barvne tiske srednjeveških fresk, ki jih je Gostiša prinesel z Dunaja. Zanj nobena kakovost ni bila predobra in noben strošek previsok. Stelè me je pritegnil k izdelavi kataloga za knjigo. V tej zvezi sem obiskal vse izbrane lokacije, razvozlaval naslikane prizore in skiciral njihovo ikonografsko razporeditev. Pozneje je arhitektka Nataša Šumi za objavo moje skice le prerisala. Na profesorjevo željo sem se z italijanskim fotografom odpeljal tudi v Beograd, kjer so bile tedaj slučajno razstavljene slike iz Narodne galerije, ki jih je nameraval uporabiti v svoji knjigi o slikarstvu 17. stoletja. Fotografiranje je trajalo celo noč, preden sva se s fotografom lahko vrnila v Ljubljano. Žal te knjige Stelè ni več utegnil napisati. Fotografije je pozneje uporabil dr. Emilijan Cevc. Knjiga o gotskem slikarstvu je izšla v letu Steletove smrti 1972, ki

sem ga sam preživel z udeležbo na olimpijadi v Münchnu, kjer pa sem dosegel nezavidljivo 17. mesto, čeprav sem bil na mednarodnih tekmovanjih vaje precej višjih uvrstitev.

Kdor bo bral spise Steletovega učitelja Maxa Dvořaka, bo videl, da je moderna umetnostna zgodovina v svojih začetkih umetnine razlagala celovito in ni zanemarjala njihove estetske vrednosti. Stele se je njenega poslanstva dobro zavedal in je zato lahko postavil trdne temelje domači umetnostnozgodovinski stroki. Njegovi geografski metodi ni mogoče očitati, da sam tega ne bi upošteval, vendar je bil to edini način, kako zajeti vse na videz manj vredno bogastvo dežele na prepihu med srednjo Evropo in Mediteranom. Danes, ko umetnost izgublja svoje estetsko poslanstvo in postaja predmet političnih in socialnih manipulacij ter se zapira v ozke kroge tako imenovanih strokovnjakov, ki jih zanima le še idejna plat izdelka, bi se veljalo vrniti k začetkom stroke. O našem umetnostnem patrimoniju vsekakor vemo več kot nekdanj v pionirskih Steletovih časih, nisem pa prepričan, da znamo k problemom pristopati tudi bolj modro od njega.